

De wervelende shows 'On Broadway' hebben een enorme aantrekkingskracht op acteurs én publiek. Dat is lange tijd anders geweest. Dankzij een typisch New Yorkse publiek-private alliantie bloeit het culturele leven rondom Times Square en Broadway als nooit tevoren.

Wie New York voor het eerst bezoekt, neemt ongetwijfeld een kijkje op Times Square. De ene toerist omdat deze plek hét icoon van de stad is, met flitsende reclameborden die de gevels erachter welhaast onzichtbaar maken. De andere toerist vanwege een van de vele theaters die samen bekend staan als 'Broadway'.

Times Square

Het hart van Broadway

Achter het oogverblindende neon gaat een verhaal schuil van opkomst, verval en wedergeboorte, waarin zowel de publieke als particuliere sector een vernieuwende rol spelen. Een hoofdrol was en is weggelegd voor de theaterindustrie. Theaters vormen immers nog steeds de kern en motor van het unieke ruimtelijk-economische cluster dat hier geworteld is.

Opkomst en ondergang

In de tweede helft van de 19de eeuw kwam de stedelijke ontwikkeling van Manhattan tussen 34th en 59th St., *Midtown*, in een stroomversnelling. Dit gebied, ver verwijderd van het drukke zakencentrum aan de zuidkant van het eiland, was tot dan toe het woongebied voor de welgestelden. Maar de gegoede middenklasse trok vanaf het midden van de eeuw naar nieuwe woon-

gebieden aan weerszijden van het in aanleg zijnde Central Park, en nog wat later naar het noordelijk gelegen Harlem. De functie van Midtown Manhattan werd steeds meer bepaald door de twee nieuwe spoorwegstations: het Pennsylvania Station aan de westkant (34th St.) en het Grand Central in het oosten (42nd St.). Dit veroorzaakte een grote toevloed van forenzen uit de groeiende buitenwijken, wat een impuls gaf aan de opkomende kantorensector in het gebied. Er kwamen ook veel bezoekers van elders, waarvoor hotels, restaurants, winkelstraten en uitgaansgelegenheden werden gecreëerd. Zo ontstond aan het begin van de 20ste eeuw een bloeiend vermaakkwartier op Times Square, de kruising van 7th Ave. en Broadway, dat zich uitstrekt tussen 43rd en 46th St.

Het gebied werd hard getroffen door de economische Depressie in de jaren dertig en de terugloop van het uitgaansleven in de Tweede Wereldoorlog. De opbloei na de oorlog duurde kort. Vanaf de jaren vijftig kregen de ruimtelijk geconcentreerde theaters hevige concurrentie van verspreid liggende bioscopen. Het uitgaanspatroon van mensen veranderde sterk. In de jaren zestig en zeventig was Times Square zo in verval geraakt dat het enkel nog bekend stond om de drugshandel, prostitutie, peepshows, pornografische boekwinkels en andere uitingen van de seksindustrie. De grote theaters stonden leeg, bekende restaurants sloten hun deuren, gezinnen en toeristen bleven weg.

Herstel

In de jaren tachtig zette de gemeente de eerste stappen richting herontwikkeling van het gebied. Ze scherpte bestaande regelgeving aan om de ongewenste ontwikkelingen weer onder controle te krijgen en mobiliseerde

Anno 2007 is Times Square weer het middelpunt van het New Yorkse uitgaansleven.

overheidsdiensten, zoals de reinigingsdienst en de politie. Maar ook het bedrijfsleven met belangen in het gebied werd gestimuleerd actie te ondernemen: de gemeente wees Midtown Manhattan aan als speciale ontwikkelingszone voor theaters. Vastgoedeigenaren konden extra vloeroppervlak ontwikkelen mits ze theaterruimte in het gebouw opnamen. In het begin werd nauwelijks op het programma gereageerd, maar al snel bleek dat theaterruimte meer opbracht dan kantoren, vooral ten tijde van de malaise op de kantorenmarkt. Theaters die eerder waren getransformeerd tot kantoorruimte, werden opnieuw in gebruik genomen als theater. Vervallen, leegstaande gebouwen werden grondig opgeknapt. Voor het eerst sinds decennia werden er nieuwe hotels gebouwd en uiteindelijk ook weer kantoorgebouwen. De Disney Corporation liet het vervallen Amsterdam Theater in zijn oude glorie herrijzen en opende een *Disney Store*, waarmee het herstel van het gebied symbolisch werd bezegeld. Inmiddels komen er jaarlijks naar schatting 26 miljoen bezoekers.

Cultuurcluster

Toen de *New York Times* in 1906 zijn hoofdkantoor vestigde aan Longacre Square – vanaf die tijd 'Times Square' geheten – ontwikkelde zich een cultureel cluster met de theaterwereld en de wereld van de journalistiek als harde kern. 'On Broadway' betekent feitelijk 'On Times Square', met in de onmiddellijke omgeving 37 grote theaters en in totaal bijna 40.000 zitplaatsen. Hier ligt het brandpunt van kunst en cultuur, met het nabijgelegen Lincoln Center, de concentratie van musea en kunstgaleries rondom het Museum of Modern Art (MoMa), de New York Public Library en vestigingen van universiteiten en hogescholen. Soms lijkt het alsof heel New York één grote toeleverancier is voor het toneel. Vanuit het hele land en van ver daarbuiten stroomt jong talent toe in de hoop hier 'op de planken' carrière te maken. Velen komen niet verder dan de rol van serveerster of bordenwasser in een van de talloze restaurants in het district. Maar met hard werken, doorzettingsvermogen, goede relaties en een ruime dosis geluk slagen sommigen erin via een bijrol in een van de kleine theaters *off-Broadway* de smaak van het succes te proeven.

De andere belangrijke component van het cluster bestaat uit tal van persagentschappen, zoals Reuters, dat zich vestigde in een nieuwe wolkenkrabber op de hoek van 42nd St., Bloomberg, dat in financieel nieuws gespecialiseerd is, en de opnamestudio's van belangrijke televisiestations als CBS, ABC en CNN, die met hun *live* uitzendingen van programma's op straat en aan het plein (achter glas) veel bekijks trekken. Hier wordt het nieuws niet alleen doorgegeven, maar ook gemaakt. Te zien aan het altijd aanwezige publiek is ook dat onderdeel van het vermaak.

De talloze restaurants, bijvoorbeeld aan de Restaurant Row, vervullen een belangrijke rol in het uitgaansleven. Gespecialiseerde winkelgebieden, zoals de beroemde Diamond Row van 47th St., verhogen de aantrekkingskracht nog meer. Bij belangrijke gebeurtenissen bewegen New Yorkers zich traditiegetrouw in grote getale naar

Dagelijks zijn tientallen straatvegers in opvallende rode overalls in de weer. De zichtbaarheid van hun werk is bijna even belangrijk als het resultaat.

Times Square, waarna de beelden via de massamedia het hele land bereiken – en in toenemende mate de wereld.

Times Square Alliance

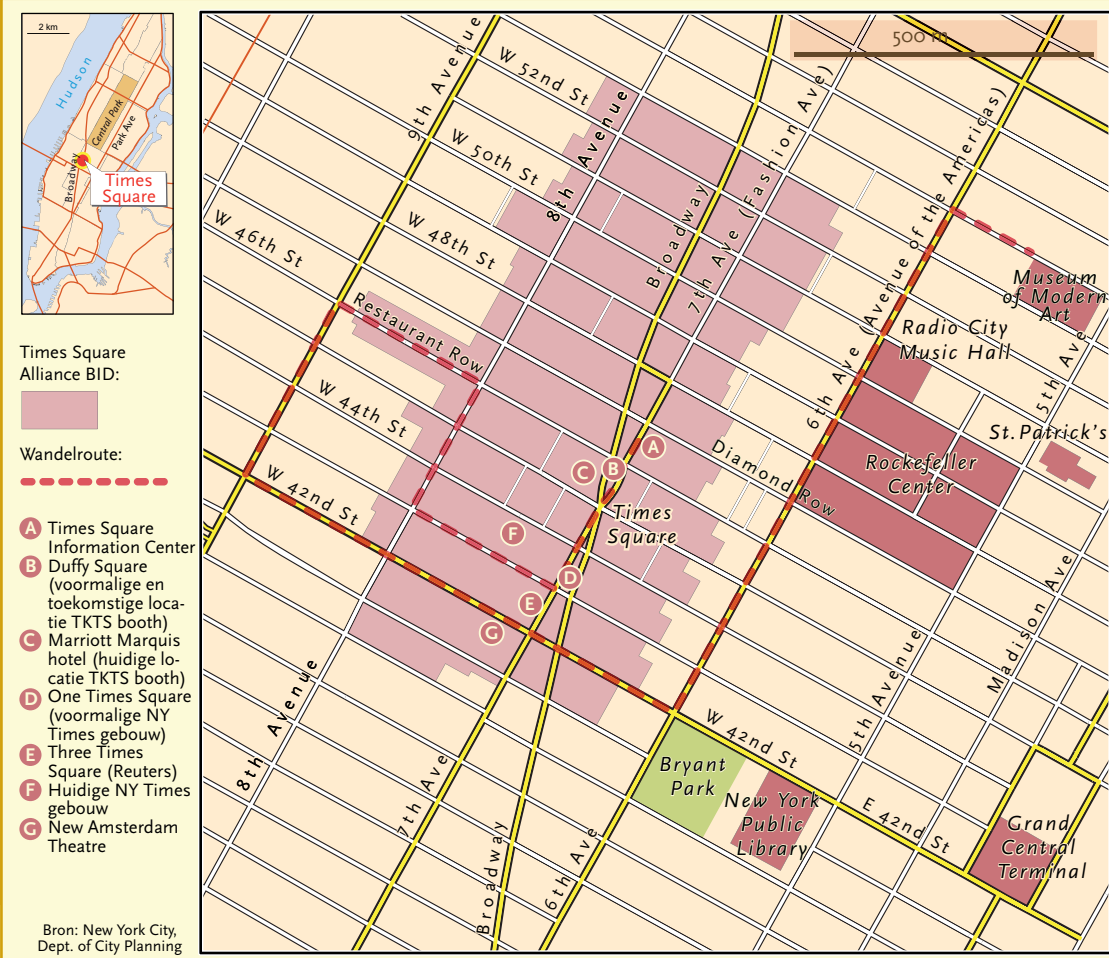
Het herstel van Times Square is grotendeels te danken aan de inbreng van de private sector. Aan het begin van de jaren negentig stelde een meerderheid van lokale belanghebbenden een *Business Improvement District* (BID) voor de hele theaterwijk in. Voornaamste doel was kwaliteitsverhoging, door extra aandacht besteden aan aankleding, onderhoud en openbare veiligheid.

Het stedelijk beheer is in de Verenigde Staten al lang niet meer exclusief voorbehouden aan de publieke sector. De financiële crisis van de stad in het midden van de jaren zeventig lijkt daar definitief een eind aan gemaakt te hebben. De 'districtformule', waarmee in de planning uitzonderingsposities kunnen worden gecreëerd voor bepaalde gebieden, bleek ook bruikbaar om het onderhoud en beheer in kwetsbare gebieden te intensiveren. Het aantal BID's vermenigvuldigde zich snel in de tijd dat de lokale overheid door de achterblijvende belastingopbrengsten haar taken niet langer naar behoren kon vervullen. Ondernemers en investeerders willen juist een schone openbare ruimte en meer toezicht op straat. Zij beklemtonen de noodzaak van informatievoorziening in een gebied met grote aantallen bezoekers, en eisen tal van aanvullende publieke voorzieningen.

Het stedelijk beheer is al lang niet meer exclusief voorbehouden aan de publieke sector.

In de jaren zestig en zeventig was Times Square vooral bekend om de drugshandel, prostitutie, peepshows, pornografische boekwinkels en sexfilms.

De Times Square Alliance is het op één na grootste BID van New York en heeft een ruim budget voor de uit te voeren taken. Alle in het gebied gevestigde belanghebbenden zijn verplicht financieel bij te dragen via een door de lokale overheid opgelegde verhoging van de onroerendgoedbelasting. Het gebied telt 5000 bedrijven, waaronder de wereldhoofdkantoren van enkele grote ondernemingen – tezamen vertegenwoordigen die een enorme economische kracht. Bijna een derde van het budget wordt besteed aan het schoonhouden van het gebied door tientallen straatvegers in opvallende rode overalls. De zichtbaarheid van het werk in uitvoering is bijna even belangrijk als het resultaat. Het gaat er vooral om een positief en veilig imago van het gebied te scheppen en de negatieve beelden uit het verleden te doen vervagen. Het BID heeft zich ook sterk gemaakt voor het opnemen van een verplichting in de lokale bouwverordening om alle nieuwe gebouwen te voorzien van opvallende *billboards*. Het oude gebouw van de New York Times (One Times Square) is er zelfs zo mee behangen dat het aan de kant van de lichtreclames onbruikbaar is geworden en al jaren leeg staat. Niemand die erover klaagt, want de opbrengsten uit reclame zijn hoger dan uit de verhuur van kantoorruimte.

Voor de openbare veiligheid is de lokale politie verantwoordelijk, maar het BID zet daarnaast beveiligingsmensen in om te assisteren. De resultaten zijn er naar: sinds de instelling van het BID is de misdaad drastisch

gedaald, nog sterker dan in het New York van *crime fighter* Giuliani in het algemeen. Vooral de berovingen op straat zijn verminderd en dat helpt om mensen naar het gebied te trekken. Er worden jaarlijks festivals georganiseerd, van *Broadway on Broadway* met voorproefjes van de nieuwe musicals, tot de *Taste of Times Square* waar de bezoekers de specialiteiten van lokale restaurants kunnen keuren. Het publicitaire hoogtepunt is natuurlijk de oudejaarsavondviering met jaarlijks honderduizenden bezoekers en 100 miljoen televisiekijkers. Veel minder aandacht – en geld – is er voor de *Community Services*, de programma's om de sociale problemen in het gebied aan te pakken. Het BID lijkt zich ervan bewust dat ze de sociale problemen – lees: zwervers en daklozen – niet eenvoudig buiten de grenzen van het gebied kan bannen. Via een systeem van *social return* worden daklozen aan baantjes in het gebied geholpen, bijvoorbeeld in schoonmaakwerk. Verder draagt het BID financieel bij aan organisaties met sociale programma's, en gebruikt ze haar contacten met het bedrijfsleven om bijvoorbeeld stagen en werk voor daklozen te creëren.

Al met al is de BID-formule succesvol gebleken. Zelfs bewoners van de *suburbs* durven een bezoek aan Times Square in de avonden weer aan. Toch kleven er nadelen aan deze vorm van beheer. De BID's hebben de neiging van de binnensteden kopieën te maken van de suburbane winkelcentra: schoon, heel en veilig, maar ook steriel en exclusief. De levendigheid wordt nu gesceneerd. De sjofele straatmuzikanten zijn vervangen door keurige orkestjes die het lunchuur opvrolijken, en het publiek is minder gevarieerd en vooral minder stedelijk geworden. Het spontane is weg.

Via een systeem van social return worden daklozen aan baantjes in het gebied geholpen.

Toekomst

Ondanks de positieve ontwikkelingen van de afgelopen decennia blijven Broadway en Times Square kwetsbaar door de eenzijdige functie van het gebied. Dit bleek in de periode direct na de aanslagen op het World Trade Center in september 2001. De bezoekersstroom naar de theaters stagneerde. Toeristen bleven weg uit de stad en de lokale bevolking was niet in de stemming voor een avondje keurig vermaak. Alle aandacht was gericht op de nasleep van de gebeurtenissen in Lower Manhattan, totdat toenmalige burgemeester Giuliani aan de bel trok. Veel theaters hebben een beperkt budget en pompen de inkomsten van de kaartverkoop direct in kostenposten als huur en loon. Door de wegblijvende bezoekers verdwenen deze inkomsten, waardoor het budget snel slonk en veel producties na drie weken failliet dreigden te gaan.

Giuliani voorzag dat New York op deze manier naast de Twin Towers nog een van haar toeristische trekpleisters zou verliezen. Hoewel zelf geen fervent theaterliefhebber, probeerde hij de New Yorkse bevolking te overreden weer naar het theater te gaan. Hij gaf het goede voorbeeld en velen volgden hem. Hierdoor konden producties overleven totdat de toeristenstroom weer goed op gang kwam.

Daarnaast wordt het theaterbezoek gestimuleerd door de verkoop van kaartjes tegen gereduceerde prijzen. Midden op Duffy Square, het noordelijke deel van Times Square, staat sinds 1973 de TKTS *booth*. Hier worden de nog niet verkochte kaartjes voor de komende avondvoorstelling (*day-of-performance* tickets) verkocht voor de helft van de prijs. De booth is opgezet door het Theater Development Fund (TDF). Dit is een *non-profit* organisatie die enerzijds theaterproducties financieel ondersteunt en anderzijds theaterbezoek voor verschillende lagen van de bevolking mogelijk maakt door kaartjes goedkoper aan te bieden. Elke dag staan er lange rijen belangstellenden voor de booth. Dit zorgde voor veel congestie op het toch al drukke Times Square. Daarom is de booth tijdelijk verhuisd naar het Marriott Marquis Hotel en wordt Duffy Square momenteel herontwikkeld.

Het Theater Development Fund en de Times Square Alliance werken hierbij nauw samen. Er komt een soort amfitheater waarin de nieuwe TKTS is geïntegreerd. De toeristen kunnen in de toekomst op de trappen van het amfitheater zitten om het plein op hun gemak te bekijken. Men hoopt dat hiermee de doorstroming op de drukke trottoirs verbetert. De wederopkomst van Times Square is dus nog niet voltooid. ■

Bronnen

- Makagon, D., 2004. Where the ball drops. Days and nights in Times Square. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Miller, K. 2002. Condemning the public: design and New York's new 42nd street. *GeoJournal*, 58 (2-3): 139-148.
- Taylor, W.R. (ed.) 1996. Inventing Times Square. Commerce and culture at the crossroads of the world. Johns Hopkins Press, Baltimore.
- Weesep, J. van 1998. Times Square - New York. Opkomst, verval en herstel van een theaterwijk. In: J. Hauer, B. De Pater, L. Paul & K. Terlou (red.). Steden en streken. Opstellen voor Gerald Hoekveld. Van Gorcum, Assen.

Het mooiste gebouw

Het dagblad *Trouw* is op zoek naar het 'mooiste' gebouw. Ook ik werd ondervraagd. Dat ik me daarbij mocht uitspreken over drie 'mooiste' gebouwen gaf gelukkig iets meer vrijheid. Toch blijft het onzinnig om de hele Nederlandse architectuur samen te ballen in zo'n simpele keuze. Tegelijkertijd is het inspirerend: zo'n keuze dwingt je immers tot het formuleren van de criteria die aan je keuze ten grondslag liggen. Met al mijn favoriete gebouwen in mijn achterhoofd kwam ik tot drie eisen waaraan naar mijn mening de mooiste gebouwen zouden moeten voldoen.

Een mooi gebouw trekt aandacht. Niet één keer, maar steeds weer als je in zijn nabijheid komt. Laat ik een voorbeeld geven. Ik rij vaak met mijn auto over het Zuidplein in Rotterdam. Vanaf het noorden gezien staat ter linkerzijde van het plein een onopvallend mooi gebouw van architect Maaskant. Helder en transparant. Vergelijk dat eens met het gebouw van winkelcentrum Zuidplein aan de overzijde! Het is geen bekende Maaskant, maar ik moet er altijd even naar kijken. Dat geldt ook voor het provinciehuis in Den Bosch, wel een bekende Maaskant. En het geldt voor de stadhuizen van Kropholler in Medemblik, Noordwijkerhout, Leidschendam en al die andere plaatsen. Evenals voor het stadhuis van Friedhoff in Enschede, het Groothandelsgebouw in Rotterdam van Maaskant en Van Tijen, de bruggen van Calatrava in de Haarlemmermeer en de VPRO-studio in Hilversum van MVRDV. Ze dwingen steeds tot kijken en vervelen nooit.

Een mooi gebouw straalt rust uit. Het is in harmonie met zichzelf. De verhoudingen kloppen. Denk aan de Beurs van Berlage, aan het raadhuis van Dudok in Hilversum, aan de bibliotheek van Grassi in Groningen, aan de uitbreiding van het Kröller-Müllermuseum in Otterloo door Quist, of aan de tramtunnel van Koolhaas in Den Haag. Ik voel me domweg gelukkig als ik deze schoonheid van de rust onderga. Ik heb dat overigens nergens zo ervaren als in het klooster in Mamelis van Dom van der Laan. Niet voor niets was deze architect bekend door zijn studie naar de juiste bouwkundige verhoudingen.

Een mooi gebouw geeft meerwaarde aan zijn omgeving. De goede architect heeft niet alleen veel oog voor de fysieke, sociale en cultuurhistorische context. Hij ontwerpt bovenal een gebouw dat de hele

omgeving mooier maakt. De goede architect is dan ook meteen een goede stedenbouwkundige. Jo Coenen is zo'n architect. Hij bouwde een hele wijk in Maastricht, Céramique, met grote stedelijke allure, in de nabijheid van het prachtige oude centrum van de stad. Adriaan Geuze gaf met zijn plan samenhang aan Borneo Spoorburg in Amsterdam, Sjoerd Soeters gaf met Mariënborg de binnenstad van Nijmegen weer een kern. De Hoge Heeren van Wiel Arets maakten de Erasmusbrug tot een succes, Bofill schiep in de chique Archipel-buurt een nieuw Den Haag, en Abel Cahen maakte de binnenstad van Amersfoort echt mooier met zijn gebouw voor de ROB, de tegenwoordige Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monument. Mooie gebouwen, en vooral dienstbaar aan de stad om hen heen.

Inderdaad, een keuze is me te moeilijk. ■

Wim Derksen

Directeur Ruimtelijk Planbureau